

15.12.2006

Dnro 3119/4/05

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Pasi Pölönen

RIKOKSESTA EPÄILLYN ASEMA ESITUTKINTAKUULUSTELUSSA

1

KANTELU

Asianajaja Markku Fredman arvosteli A:n puolesta kirjoittamassaan 11.10.2005 päivätyssä kirjeessään Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen menettelyä kadonnutta henkilöä koskevassa asiassa ja asiaan liittyvässä murhaa koskevassa esitutkinnassa.

A oli epäiltyinä törkeästä huumausainerikoksesta, jonka tutkimiseksi poliisi sai telekuuntelu- ja televalvontaluvan 9.10.2003 A:n teleliittymään.

Poliisi kirjasi oma-aloitteisesti 21.10.2003 X-nimisen henkilön katoamisilmoituksen; Ruotsissa asuvan X:n epäiltiin kadonneen ja tulleen surmatuksi Suomessa 15.–16.10.2003 välisenä aikana.

Poliisi kirjasi tutkintailmoituksen 30.10.2003 X:n 16.10.2003 tapahtuneeksi epäilystä murhasta; yksi murhasta epäilyistä oli kantelija A.

Helsingin käräjäoikeus myönsi 7.11.2003 telekuuntelu- ja televalvontaluvan A:n puhelimeen murha-epäilyn johdosta.

Poliisi kuuli A:ta 21.11.2003 "todistaja/muu asema" -asemassa (eli niin sanotun kuultavan asemassa) katoamisen johdosta. A:ta ei kuultu rikoksesta epäiltyinä, vaikka hänet oli sellaiseksi nimetty 30.10.2003 murha-ilmoituksessa ja telepakkokeinohakemuksessa.

Kantelija arvostelee menettelyä, koska 21.11.2003 kuulustelussa ei tuotu esille, että A:ta epäiltiin murhasta. A:lle ei siten myöskään ole ilmoitettu rikoksesta epäilylle kuuluvista oikeuksista kuten vaitiolo-oikeudesta ja oikeudesta avustajaan.

Kantelijan käsityksen mukaan epäilty ei voi yhtä tapausta koskevassa kuulustelussa olla samanaikaisesti useammassa eri asemassa, joista oleellisempaa ei hänelle edes paljasteta. Kantelija epäilee, että 21.11.2003 pidetyllä kuulustelulla on mahdollisesti haluttu provosoida A raportoimaan tapahtuneesta puhelimitse epäilyille rikoskumppaneille ja että poliisi on ollut erityisen kiinnostunut siitä, kenelle A soittaa heti kuulustelusta päästyään.

- - -

3

RATKAISU

Katson rikosylikonstaapeli B:n menetelleen esitutkintalain 9 §:n sekä tapahtuma-aikaan voimassa olleiden esitutkintalain 22 §:n 1 momentin ja 29 §:n 1 momentin vastaisesti, kun hän on kuulustellut kantelijaa niin sanotun kuultavan asemassa ("muu asema"), vaikka kantelija oli jo ennen kuulustelua rikoksesta epäilty.

Katson rikosylikomisario C:n vastaavan asian yleisjohtajana siitä, että hänen vastuullaan suoritettussa asiassa on tapahtunut sanottu virhe.

Perustelen ratkaisuani seuraavasti.

3.1

Tapahtumat

A oli epäiltynä törkeästä huumausainerikoksesta 1.8.2003 alkaen. Tämän epäillyn rikoksen tutkimiseksi poliisi sai telekuuntelu- ja televalvontaluvan 9.10.2003 A:n teleliittymään.

Poliisi kirjasi oma-aloitteisesti 21.10.2003 X-nimisen henkilön katoamisilmoituksen. Ilmoituksen mukaan "Ruotsissa vakituisesti asuvan X:n epäillään kadonneen ja surmatun Suomessa 15.–16.10.2003 välisenä aikana."

Poliisi kirjasi tutkintailmoituksen 30.10.2003 X:n 16.10.2003 tapahtuneeksi epäilystä murhasta. Epäillyn törkeän huumausainerikoksen yhteydessä suoritettun telekuuntelun perusteella poliisi katsoi, että A oli ollut tekemisissä X:n kanssa tämän katoamisen ja epäillyn murhan aikana. Epäiltyä murhaa koskevassa tutkintailmoituksessa yksi murhasta epäillyistä olikin kantelija A.

Helsingin käräjäoikeus myönsi 7.11.2003 telekuuntelu- ja televalvontaluvan A:n puhelimeen murha-epäilyn johdosta. Vaatimuksen esittäjänä oli rikosylikomisario C.

Tämän jälkeen A kutsuttiin kuulusteluihin, joista ensimmäinen tapahtui 21.11.2003. Tapahtumanimikkeenä oli tuolloin "kadonnut henkilö". A:n asemaksi on esitutkintapöytäkirjaan merkitty "todistaja/muu asema" (eli niin sanotun kuultavan asema). A:ta ei siis kuultu rikoksesta epäiltynä, vaikka hänet oli sellaiseksi nimetty noin kahta viikkoa aikaisemmin päivätyssä murha-ilmoituksessa ja asian telepakkokeinohakemuksessa. Kuulustelupöytäkirjan mukaan kuulustelijana toimi vanhempi rikoskonstaapeli B.

Helsingin käräjäoikeus tuomitsi A:n 28.1.2005 antamallaan tuomiolla kolmen muun henkilön ohella X:n 16.10.2003 tehdystä murhasta elinkaudeksi vankeuteen. Helsingin hovioikeus antoi tuomittujen valitusten johdosta 26.10.2005 tuomionsa, jolla se ei muuttanut syyksilukemista ja tuomittua

rangaistusta A:n kohdalla. Korkein oikeus päätti 7.7.2006, että se ei myönnä asiassa valituslupaa.

3.2

Oikeusohjeet

Esitutkintalain (449/1987; jäljempänä ETL) 9 §:n 1 momentin mukaan kun jotakuta kohtaan ryhdytään toimenpiteisiin esitutkinnassa, hänelle on ilmoitettava hänen asemansa siinä niin pian kuin se on mahdollista. Jos hänen asemansa esitutkinnassa muuttuu, on siitäkin hänelle ilmoitettava.

Tapahtuma-aikaan voimassa olleessa muodossa ETL (449/1987) 22 §:n 1 momentin mukaan ennen kuulustelua kuulusteltavalle on ilmoitettava hänen asemansa esitutkinnassa. Tapahtuma-aikaan voimassa olleen esitutkintalain 29 §:n 1 momentin mukaan ennen kuulustelua epäillylle on ilmoitettava, mistä teosta häntä epäillään. – Mainitut säännökset yhdistettiin voimassa olevaan 1.1.2004 voimaan tulleeseen ETL 29 §:n 1 momenttiin (645/2003), jonka mukaan kuulusteltavalle on ennen kuulustelua ilmoitettava hänen asemansa esitutkinnassa. Epäillylle on samalla ilmoitettava, mistä teosta häntä epäillään.

ETL 24 §:n 1 momentin mukaan kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan käyvän lausuman saamiseksi kuulusteltavalta ei saa käyttää tietoisesti vääriä ilmoituksia, lupauksia tai uskotteluja erityisistä eduista, uuvuttamista, uhkausta, pakkoa taikka muita kuulusteltavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyneen vaikuttavia sopimattomia keinoja tai menettelytapoja.

Kuulusteltavan aseman määräytymisestä ja aseman muuttumisesta on annettu ohjeistusta sisäasiainministeriön 25.3.2002 antamassa ohjeessa esitutkintapöytäkirjan laadinnasta (SM-2002-691/Ri-2). Ohjeessa ei kuitenkaan käsitellä "muu asema" -perusteella tapahtuvaa kuulustelua eikä ylipäätään mainita kyseistä termiä (tai "kuultava"-termiä).

3.3

Selvitysten sisältö

Rikosylikomisario C

Rikosylikomisario C toimi X:n murhatutkinnan yleisjohtajana. C totesi, että hän vastaa kaikilta osin tehdyistä tutkimuksista, joita hänen alaisensa ovat suorittaneet.

C kertoi, että ruotsalais-turkkilainen X katosi Helsingissä 16.10.2003. X oli vähän aiemmin oma-aloitteisesti irrottanut Ruotsissa todistajansuojeluohjelmasta ja tullut Helsinkiin ystävänsä pitämänsä A:n luokse. A:ta epäiltiin törkeästä huumausainerikoksesta jo ennen X:n katoamista, ja A:han kohdistettiin tästä syystä telekuuntelua.

Huumerikosyksikön suorittamasta telekuuntelusta, rikostiedustelusta ja yhteydenotoista Ruotsiin tuli ilmi seikkoja, joiden perusteella väkivaltarikosyksikössä kirjattiin 21.10.2003 oma-aloitteisesti X:stä katoamisilmoitus. Tietojen mukaan X oli kadonnut ja mahdollisesti surmattu. Ruotsissa asuvat X:n omaiset tekivät hänestä katoamisilmoituksen 23.10.2003. Rikosepäilyt konkretisoituivat tutkinnasta, jolloin väkivaltarikosyksikössä kirjattiin 30.10.2003 rikosilmoitus X:n murhasta. X:ää ei ole vielä kukaan etsinnöistä huolimatta löydetty. Helsingin hovioikeus on kuitenkin tuominnut muun muassa A:n rangaistukseen murhasta sittemmin lainvoimaiseksi tulleella tuomiolla.

C kertoi, että A:ta kuultiin 21.11.2003 X:n katoamisilmoituksen johdosta. Häntä kuultiin tapaukseen "muussa asemassa", mikä ilmenee kuulustelupöytäkirjasta, jossa on rastitettu kyseinen kohta. Todistajana A:ta ei kuulusteltu, vaikka lomaketeknisistä syistä johtuen kuulustelupöytäkirjassa mainitaankin "todistaja"-sana.

Kuulustelupöytäkirjan "merkinnät"-kohdan rastituksesta ilmenee, että A:lle on ilmoitettu ennen kuulustelua hänen asemansa esitutkinnassa (ETL 9 § ja 29 §:n 1 momentti). Samasta kuulustelupöytäkirjan kohdasta ilmenee, että A:lle ei ole ilmoitettu todistajan velvollisuuksia, koska kyseisiä kohtia ei ole rastitettu kuulustelulomakkeessa.

C katsoi, että A:ta ei siis ole kuultu todistajan ominaisuudessa, ja että A:lla on ollut täysi oikeus vaieta. Vaitiolo-oikeudesta A:lle ei ole ennen kuulustelua ilmoitettu, koska tällaista ilmoitusta ei tarvitse tehdä edes rikoksesta epäillyn kuulustelussa. A ei kuitenkaan halunnut vaieta, vaan hän kertoi poliisille oma-aloitteisesti seikkoja, joita kuulustelija ei osannut edes tiedustella. C:n mukaan A:n kertomukset osoittautuivat sittemmin valheellisiksi, joskin valehteluun A:lla oli luonnollisesti täysi oikeus. Mikäli A olisi halunnut käyttää kuulustelussa avustajaa, olisi se ollut mahdollista.

C:n näkemyksen mukaan A:n oikeuksia ei loukattu kuulustelussa. A:lla oli kuulustelussaan käytännössä samat oikeudet kuin rikoksesta epäillyllä.

C kuitenkin myönsi poliisin taholta tapahtuneen virheen, kun A:ta kuultiin X:n katoamisasiassa asemassa "muu", vaikka häntä oli samaan aikaan syytä epäillä saman henkilön murhasta. C ilmoitti vastaavansa kyseistä virheestä täysin. C kuitenkin korosti, että vaikka menettely ei ole hyväksyttävä, ei virhe onneksi vaikuttanut A:n oikeuksiin.

Virhe aiheutui C:n näkemyksen mukaan inhimillisestä erehdyksestä. X:n tapauksessa oli koko ajan kaksi rinnakkaista tutkintaa; kadonnut henkilö ja murha. Tilanne A:n kuulustelun aikoihin kadonneen henkilön tutkimuksessa oli se, että X oli kadonnut "jäljettömiin". A:n kuulustelun perusteella välitettiin tietoja muun muassa X:n omaisille Ruotsiin. Ruotsissa oli vireillä oma tutkimuksensa, jossa Suomen poliisia pyydettiin muun muassa kuulemaan A:ta. C kiisti, että tapauksessa olisi tietoisesti käytetty vääriä ilmoituksia, joilla olisi pyritty tunnustukseen tai määrättyyn suuntaan käyvän lausumaan saamiseen (ETL 24 §:n 1 momentti).

C kiisti kantelussa esitetyn epäilyn siitä, että 21.11.2003 pidetyllä kuulustelulla olisi mahdollisesti haluttu provosoida A raportoimaan tapahtuneesta puhelimitse epäillyille rikoskumppaneille. Tällaista tutkintataktiikkaa ei jutussa missään vaiheessa ollut. Kantelussa esitetyn C torjui periaatteellisella tasolla siksikin, että A:n kaltaisen taustan omaavat ja järjestäytyneen rikollisjärjestön jäsenenä olevat henkilöt eivät C:n kokemuksen mukaan hoida puhelimitse rikoksiin liittyviä tapahtumia poliisilaitokselta poistuessaan

C kertoi, että väkivaltarikosyksikössä suoritetaan vuosittain tuhansia kuulusteluja, ja että on äärimmäisen harvinaista, että joku kuulustellaan asemassa "muu". Lähes päivittäin joudutaan tilanteeseen, jossa kuulusteltavan rikosprosessuaalinen asema on epäselvä. Tällöin kuulusteltavaa kuulustellaan rikoksesta epäillyn asemassa. C:n käsityksen mukaan oikeuskirjallisuudessa esitetty näkemys siitä, että rikosepäilyiden ollessa heikkojakin, tulisi kuulusteltavasta käyttää nimikettä epäilty (Helminen – Lehtola – Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2005, s. 68–69 ja 266–268), on väkivaltarikosyksikön henkilöstön tiedossa.

Selvityksen mukaan X:n murhan tutkimukset olivat erittäin poikkeukselliset muun muassa niiden laajuuden ja vaikeuden vuoksi. Tutkimuksissa käytettiin lähes kaikkia mahdollisia laillisia tutkintakeinoja. Tästä huolimatta tutkinta kestää kaikilta osin laillisuustarkastelun. Valitettavasti inhimillisen erehdyksen vuoksi A:n 21.11.2003 kuulusteluasemassa tapahtui virhe.

Lisäselvityksessään 14.2.2006 C kertoi, että hän on 31.1.2006 ottanut käsillä olevan kanteluasian väkivaltarikosyksikön henkilöstön kanssa esille koulutustilaisuudessa ja käyneensä läpi kuulusteltavan asemaan liittyvät seikat.

Helsingin kihlakunnan poliisilaitos

Helsingin kihlakunnan poliisilaitos yhtyi siihen näkemykseen, että A:ta olisi tullut kuulla rikoksesta epäillyn asemassa. A:ta ei kuitenkaan ole missään tapauksessa kuulusteltu todistajana. Se, että kuulustelussa on käytetty todistajankuulusteluun tarkoitettua lomaketta, johtuu siitä, että ainoastaan todistajankuulustelulomakkeessa on mahdollisuus valita vaihtoehtoisena asemana "Muu asema". Tosiasiassa A oli kuulusteltu rikoksesta epäillyn oikeuksin. Nämä oikeutensa A on lausunnon mukaan tuntenut ja osannut käyttää hyväkseen.

Helsingin kihlakunnan poliisilaitos totesi, että vastaavanlaisten virheiden estämiseksi asiaan tullaan kiinnittämään huomiota eri koulutustilaisuuksissa.

Sisäasiainministeriön poliisiosasto

Sisäasiainministeriön poliisiosasto yhtyi Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen näkemykseen siitä, että kuulustelun tapahtuessa tiedossa olleet tosiasiat huomioon ottaen A:ta olisi pitänyt kuulustella rikoksesta epäillyn asemassa.

Ministeriön näkemyksen mukaan käsillä olevasta selvityksestä ei ilmene perustetta epäillä, että tutkinnassa olisi menetelty esitutkintalain 24 §:n 1 momentissa kielletyllä tavalla, vaan esimerkiksi kuulustelupöytäkirjaan tehdyt merkinnät puhuvat rikosylikomisario C:n esittämien näkökohtien puolesta.

Vastine

Vastineessa katsottiin muun muassa, että poliisi pyrkii vähättelemään tapahtunutta ja pidettiin erityisen ongelmallisena lausuntoa siitä, että A:lla oli "käytännössä" kuulustelussa samat oikeudet kuin rikoksesta epäillyllä. Kantelijan mukaan virheellisen toiminnan selittelemineen sillä, että lopputulos jälkikäteen tarkastellen kuitenkin oli (ilmeisesti) poliisin toiminnan johdosta – tai siitä huolimatta – oikea, ei ole asianmukaista. Riippumatta siitä, mihin lopputulokseen korkein oikeus mahdollisesti päätyy A:n syyllisyyden osalta, on poliisin menettely kantelijan mukaan ollut lainvastaista.

Vastineessa pidettiin lomaketeknistä selitystä epäuskottavana, koska jos henkilöä epäillään murhasta, tulisi jokaisen poliisin osata käyttää oikeaa esitutkintapöytäkirjan lomaketta.

Vastineessa todettiin avustajan käytön mahdollisuuden osalta, että on täysin eri asia, jos henkilö kutsutaan poliisiasemalle kertomaan henkilön katoamisesta kuin se, että henkilölle ilmoitetaan tämän olevan epäiltynä murhasta. Poliisin kanssa yleisluontoiseen keskusteluun ei tarvita avustajaa toisin kuin murhaepäilyitä koskevaan kuulusteluun, täysin riippumatta siitä, onko henkilö kyseiseen henkilöön syyllistynyt vai ei.

Vastineessa katsottiin vielä, että A:n asema ei ole voinut olla epäselvä, kun häntä epäiltiin X:n murhasta. Silti häntä on kuultu asemassa "muu". Kantelija ei hyväksynyt selvitystä inhimillisestä erehdyksestä, vaan katsoi, että kyseessä on ollut poliisin taktinen valinta.

Rikosylikonstaapeli B

Rikosylikonstaapeli B kertoi suorittaneensa kantelussa tarkoitetun kuulustelun 21.11.2003 sekä koonneensa epäiltyä murhaa koskeneen esitutkintapöytäkirjan. B kertoi tutkinnan lähteneen liikkeelle Tukholman poliisin kanssa käytyjen yhteydenottojen johdosta. Tukholman poliisia kiinnosti, mihin X oli kadonnut A:n luota. Tämän vuoksi A päätettiin kutsua kuulusteluun.

B kertoi ilmoittaneensa A:lle hänet kuulusteluun puhelimitse kutsuessaan samoin kuin ennen kuulustelun alkua, että Ruotsista oli ilmoitettu X:n kadonneen ja että kuulustelussa oli kyse tästä katoamisesta ja niistä A:n tiedoista, jotka koskevat katoamista. B ilmoitti lisäksi, että tutkintaa suoritettiin sekä Ruotsissa että Suomessa ja että kuulustelu tulnaisiin lähettämään Tukholman poliisille.

Kuulustelu tapahtui "muu asema" -ominaisuudessa, koska kuulustelu suoritettiin Tukholman poliisin katoamisilmoituksen takia. Kun A:ta ei kuulusteltu todistajana,

ei B luonnollisesti ole maininnut A:n olevan velvollinen pysymään totuudessa. Kuulusteluhetkellä oli meneillään kaksi rinnakkaista tutkintaa: kadonnut henkilö (Tukholman poliisissa) ja murha (Helsingin poliisissa). B kertoi, että hänen suorittamansa kuulustelu liittyi siis ensiksi mainittuun tutkintaan.

B toi esille, että A kertoi oma-aloitteisesti kuulustelupöytäkirjaan kirjatun tarinan, ja että B joutui esittämään vain muutamia tarkentavia kysymyksiä kuulustelun aikana.

Selvityksen mukaan kun toinen rikosylikonstaapeli kuulusteli A:ta ensimmäistä kertaa 21.1.2004 epäiltynä X:n murhasta, ilmoitti A, ettei hän tarvitse kuulusteluun kuulustelutodistajaa tai avustajaa. Lisäksi A lausui, että hän on samassa kuulustelutilaisuudessa saanut lukea aikaisemmassa kuulustelussa "muussa asemassa" kertomansa asiat ja että ne pitävät paikkansa. A:lla ei ollut mitään lisättävää tai muutettavaa. Myöhemmin samassa kuulustelussa A kertoi omin sanoin X:n katoamisajankohdasta samalla lailla kuin oli aikaisemminkin kertonut. Tämän jälkeen A selvityksen mukaan lausui, että koska häntä epäillään murhasta, halusi hän avustajan, jonka kanssa hän halusi puhua ennen seuraavaa kuulustelua.

Keskusteltuaan avustajansa asianajaja Markku Fredmanin kanssa A totesi selvityksen mukaan kuulustelijalle, ettei hänellä ole muuta sanottavaa kuin mitä hän oli aikaisemmissa kuulusteluissa kertonut. Tämän jälkeen A ei ollut kommentoinut juuri laisinkaan hänelle esitettyjä kysymyksiä.

B katsoi kuulusteluiden kulun osoittavan, että A oli valmis ensimmäisessä kuulustelussa rikoksesta epäiltynä kertomaan kuulustelijalle saman kertomuksen, jonka hän oli B:lle aikaisemmin kertonut "muussa asemassa".

B kertoi vielä, että kootessaan murhaa koskevan esitutkintapöytäkirjan hän laitto A:n "muussa asemassa" suoritetun kuulustelun A:n ensimmäiseksi kuulusteluksi. Jälkikäteen ajatellen B katsoi, että kyseinen kuulustelu olisi ehkä ollut asianmukaista laittaa pöytäkirjan liitteeksi. Kuulustelu oli kuitenkin asiakirja, johon A vähän väliä viittasi, joten sen oli tarpeen olla pöytäkirjassa. B totesi lopuksi, että minkäänlaisesta "pelistä" tai laskelmoidusta suunnitelmasta ei ole ollut kyse, puhumattakaan siitä, että B olisi tarkoituksellisesti valehdellut kuulusteltavalle.

3.4

Kannanotto

Käsillä olevassa asiassa esillä olevaa virkamiesten menettelyä on tarkasteltava juuri kyseisen tapauksen olosuhteiden valossa. Kuitenkin asian arvioiminen myös yleisemmin niin sanotun "kuultavan" käsitteen valossa on nähdäkseni perusteltua.

Lakiteksti ei nimenomaisesti tunne kuultavan asemaa esitutkintakuulustelussa. Kuultavilla voidaan viitata erilaisiin ulkopuolisiin tahoihin kuten esimerkiksi regressivaatimuksen esittävään vakuutusyhtiöön tai alaikäisen puolesta tai

rinnalla puhevaltaa käyttävään tahoon; tällaisten tahojen kuulustelusta ei ole kyse käsillä olevassa asiassa. Sen sijaan tässä on puhe sellaisesta kuultavasta, jolla ymmärretään – nähdäkseni jo vakiintuneesti – niin sanottua "eventuaalista epäiltyä" eli henkilöä, joka "on yleensä jollakin epävirallisella tavalla tutkittavaan rikokseen tosiasiallisesti osalliseksi epäilty, mutta virallisesti henkilöä ei kuitenkaan voida käsitellä epäiltynä, koska häntä vastaan ei ole (vielä) kertynyt konkreettista näyttöä (ks. Helminen – Lehtola – Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2005, s. 266, ks. myös s. 68–69). Tällainen kuultavan asema on ymmärtääkseni yleisesti tunnustettu poliisikäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa.

Oikeuskirjallisuudessa kuultavan prosessuaalisten oikeuksien on katsottu rinnastuvan lähinnä rikoksesta epäillyn oikeuksiin, vaikka kuultavan prosessuaalinen asema on myös nähty osin tulkinnanvaraisena (ks. Helminen ym. mts. 68–69 ja 266–267, Pölönen, Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa, 2003, s. 295–296 ja Virolainen – Pölönen: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II, 2004, s. 258). Keskeinen erottava tekijä todistajan asemaan nähden on se, että kuultavan asemassa olevalla henkilöllä ei ole katsottu olevan sanktioitua totuusvelvollisuutta. Jotta ketään ei pakotettaisi todistamaan itseään vastaan, on katsottu, että epäilyjen ollessa heikkojakin, tulisi henkilöä kuulla rikoksesta epäiltynä (tai kuultavana) todistajana kuulemisen sijasta.

Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio on käsitellyt kuultavan aseman ongelmallisuutta valtioneuvostolle 9.2.2005 antamassaan esityksessä (dnro 277/2/05). Hän toi esille seuraavan:

"... olen myös todennut, että kun jotakuta kohtaan ryhdytään toimenpiteisiin esitutkinnassa, on hänelle esitutkintalain mukaan ilmoitettava hänen asemansa niin pian kuin on mahdollista. Ei ole harvinaista, että joudutaan pohtimaan sitä, onko henkilö epäilty vai todistaja. Esitutkintalain esitöissä on korostettu sitä, että todistajana ei tule kuulla henkilöä, jota on vähäistäkin syytä epäillä syylliseksi (HE 14/1985 s.19). Totesin päätöksessäni [edellä mainittu Alpo Rusin kanteluun 3.2.2005 annettu päätös] mm., että "tämä ei ole ongelmaton kannanotto ainakaan, jos sitä tulkitaan siten, että henkilöä voidaan kuulla todistajana vain, jos rikoksen mahdollisuus on poissuljettu. Tällaista kaksijakoisuutta voi pitää myös liian jäykkänä. Toisaalta joskus käytetty vaihtoehto eli kuultavan asema ei sekään ole erityisesti sääntelemättömyytensä vuoksi ongelmaton ratkaisu. Oikeuskirjallisuudessa on myös katsottu, että kuultava ei ole suojattu niillä oikeusturvatakeilla, jotka kuuluvat epäilylle (Virolainen – Pölönen: Rikosprosessin osalliset s. 258)." Tiedossani kuitenkin on, ettei kuulusteleminen kuultavan asemassa ole täysin poikkeuksellista. Tämä viittaa siihen, että käytännössä on nähty tarvetta lievittää edellä tarkoitettua kaksijakoisuutta. Tilanne on kuitenkin sääntelemätön. Epäillyn aseman perusteita koskevaa sääntelyä harkittaessa olisikin mielestäni aiheellista samalla arvioida kuultavan asemasta, oikeuksista ja velvollisuuksista säätämistä."

Totean, että kuultava-asema on yleisesti ottaen jossain määrin epäselvä ja joka tapauksessa sääntelemätön. Taustasyynä epäselvälle asiantilalle on ymmärtääkseni pitkälti se, että esitutkintalaissa ei ole säädetty siitä, minkä asteista epäilyä vaaditaan esitutkinnan kohdistamiseksi tiettyyn henkilöön. Tätä ovat pitäneet puutteena muun muassa perustuslakivaliokunta (PeVL 36/2002) sekä eduskunnan oikeusasiamies (ks. oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio).

3.2.2005 antama päätös dnro 1585/2/05). Kun epäillyn aseman määrittely on epäselvää, voi jyrkkä kahtiajako epäilty – todistaja olla käytännössä joissain tilanteissa huonosti toimiva. Tästä syystä pidän sinänsä ymmärrettävänä kuultava-käsitteen kehittymistä ja käyttöä esitutkintakäytännössä. Yhdyn kuitenkin omastakin puolestani oikeusasiamies Paunion esittämään lainsäädännön täsmentämistarpeesta sanotuilta osin.

Erityisen ongelmallista kuultavana kuulustelussa on nähdäkseni se, että kuultavan asema ei täysin rinnastu rikoksesta epäillyn asemaan. Positiivisen totuusvelvollisuuden puuttumisesta huolimatta kuultavilla ei voine olla samanlaista suojattua asemaa, jollainen epäilty-asemassa olevalla henkilöllä on. Tämä johtuu yksinkertaisesti jo siitä, ettei kyseisessä vaiheessa esillä ole tiettyjä yksilöityjä rikosepäilyitä, joihin henkilö voisi vastata tietoisena siitä, että häntä epäillään kyseisistä rikoksista ja että hänellä on valintansa mukaan oikeus esimerkiksi vaieta näistä seikoista.

Käsillä olevassa asiassa on riidatonta, että kantelija A oli murhasta epäilty jo hyvissä ajoin ennen 21.11.2003 suoritettua kuulustelua. Menettelyllinen virhe on selvä ja myönnetty. Esitutkintalain 9 §:n, 22 §:n 1 momentin ja 29 §:n 1 momentin perusteella A:lle olisi tullut ilmoittaa hänen asemansa myös rikoksesta epäiltynä jo ennen 21.11.2003 pidettyä kuulustelua ja häntä olisi tullut alun alkaenkin kuulustella nimenomaan epäillyn asemassa.

Asiassa on riidanalaista lähinnä se, mistä syystä näin ei menetelty. Kantelija epäilee tietoista tutkintataktiikkaa, jolla olisi pyritty kiertämään A:n oikeutta olla todistamatta itseään vastaan. Poliisin ja sisäasiainministeriön näkemyksen mukaan kyseessä on ollut rinnakkaisen tutkinnan aiheuttama tahaton inhimillinen erehdys.

Käytettävissäni olevan selvityksen valossa minulla ei ole perusteita katsoa, että asiassa olisi menetelty tietoisesti väärin. Korostan kuitenkin tapahtuneen virheen periaatteellista merkittävyyttä rikoksesta epäillyn puolustautumisoikeuksien kannalta.

Voin osaltani yhtyä siihen kantelijan puolelta esitettyyn, että kuulusteluun kuultavana kutsutun henkilön oikeudellinen asema ja avustajan tarve eroaa huomattavasti rikoksesta epäiltynä – varsinkin elinkautisella rangaistuksella sanktioidusta rikoksesta epäiltynä – kuulusteluun kutsutun asemasta. Kuultavan kannalta kyse ei ole puolustautumisesta tai vastaamisesta rikosepäilyihin. Kuultavana kuulusteltavan henkilön täytyykin voida luottaa siihen, että häntä kuullaan tosiasioiden selvittämiseksi ilman, että kerrottua käytetään häntä vastaan näyttönä rikoksesta. Päinvastainen menettely eli tietojen hankkiminen kuultavalta tarkoituksessa käyttää tietoja rikosepäilyn tueksi tekisi pitkälti tyhjäksi perustuslain 21 §:n 2 momenttiin ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan perustuvan rikoksesta epäilyn oikeuden olla todistamatta itseään vastaan kuten myös oikeuden valmistella puolustusta asianmukaisesti.

Virheellisen menettelyn moitittavuutta arvioidessani olen ottanut huomioon sen, että A:ta ei ole kuultu todistajan ominaisuudessa eikä A:lla ole ollut

totuudessapysymisvelvollisuutta. Hänen asemansa on näissä suhteissa vastannut rikoksesta epäillyn asemaa. Saamassani selvityksessä on lisäksi tuotu esille, että Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen väkivaltarikosyksikön henkilöstö on tietoinen siitä, että henkilöä tulee kuulustella "muun aseman" sijasta pikemminkin rikoksesta epäillyn asemassa, vaikka rikosepäilyt olisivat heikkoja. Selvityksen mukaan asia on vielä erikseen otettu esille henkilöstön koulutustilaisuudessa alkuvuonna 2006. Näistä syistä ja kun käytettävissäni ei ole näyttöä siitä, että kyse olisi ollut muusta kuin inhimillisestä erehdyksestä, katson asiassa riittäväksi toimenpiteeksi sen, että kiinnitän rikosylikonstaapeli B:n ja rikosylikomisario C:n huomiota edellä todettuun virheelliseen menettelyyn.

Totean asian pöytäkirjaamisen osalta vielä seuraavan. Sisäasiainministeriön ohjeistuksessa on lähdetty todistajien kohdalla siitä, että jos ensin todistajana kuultu tulee sittemmin rikoksesta epäillyksi, voidaan todistajana suoritettu kuulustelu sisällyttää esitutkintapöytäkirjaan sillä edellytyksellä, että kyseinen henkilö siihen nimenomaisesti suostuu (ks. SM-2002-691/Ri-2 kohta 2.3.6.2). Oikeuskirjallisuudessa on esitetty näkemys, jonka mukaan vastaavasti tulisi menetellä myös kuultavien kohdalla, jotka joutuvat sittemmin rikoksesta epäillyn asemaan (ks. Pölonen, Henkilötodistelu rikosprosessissa, 2003, s. 305).

Käsillä olevassa asiassa A on selvityksen mukaan lukenut aikaisemmin kuultavana antamansa kertomuksen ollessaan ensimmäistä kertaa epäiltynä kuulusteltavana ja hän on pitäytynyt kertomissaan seikoissa myös uudessa asemassaan. Tästä syystä minulla ei ole huomauttamista siitä, että "muussa asemassa" laadittu kuulustelukertomus on liitetty murhaa koskevan asian esitutkintapöytäkirjaan.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.4 esittämäni käsityksen rikosylikonstaapeli B:n menettelyn lainvastaisuudesta hänen tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Saatan edellä kohdassa 3.4 esittämäni käsityksen rikosylikomisario C:n valvontavastuusta hänen tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.